

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора юридичних наук, доцента Кікалішвілі Марії Вікторівни на дисертацію Малова Бориса Євгеновича на тему «Запобігання злочинності під час військової агресії у сфері підприємницької діяльності», підготовленої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми. Ступінь актуальності обраної теми дисертаційного дослідження «Запобігання злочинності під час військової агресії у сфері підприємницької діяльності» є надзвичайно високим та визначається сучасними тенденціями розвитку криміногенної ситуації в Україні в умовах воєнного стану. Повномасштабна військова агресія спричинила суттєві трансформації економічної системи держави, змінила умови функціонування підприємницької діяльності та створила нові криміногенні ризики, що безпосередньо впливають на рівень економічної безпеки держави, стабільність господарських процесів та ефективність функціонування публічних інституцій.

У сучасних умовах злочинність у сфері підприємницької діяльності характеризується високим рівнем адаптивності до кризових процесів, активним використанням цифрових технологій, транснаціональних фінансових механізмів та складних схем незаконного отримання прибутку. Особливої небезпеки набувають кримінальні правопорушення, пов'язані зі зловживанням гуманітарною допомогою, бюджетними ресурсами, державними закупівлями, оборонними контрактами та функціонуванням електронної комерції. Такі прояви негативно впливають не лише на економічні процеси, а й безпосередньо створюють загрозу національній безпеці України в умовах воєнної агресії.

Актуальність теми посилюється також тим, що сучасна система запобігання злочинності у сфері підприємництва потребує суттєвого вдосконалення та адаптації до нових викликів воєнного часу. Ослаблення окремих механізмів державного контролю, релокація бізнесу, економічна нестабільність, порушення логістичних процесів та зростання рівня тінізації

економіки зумовлюють необхідність формування нових кримінологічних і організаційно-правових підходів до запобігання економічній злочинності.

Важливим аспектом актуальності дисертаційного дослідження є й недостатній рівень комплексної наукової розробленості відповідної проблематики. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених питанням економічної злочинності, кримінологічної політики та забезпечення економічної безпеки держави, проблеми запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності саме в умовах військової агресії досліджені недостатньо. Відсутність комплексних наукових підходів, які б поєднували кримінологічний, правовий, економічний та безпековий аспекти аналізу, обумовлює необхідність проведення такого дослідження.

Практична значущість роботи полягає у тому, що результати дослідження можуть бути використані у процесі вдосконалення кримінологічної політики держави, правового регулювання підприємницької діяльності, діяльності правоохоронних органів та формування сучасної системи забезпечення економічної безпеки України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. У зв'язку з цим дисертаційне дослідження Б. Є. Малова є актуальним, своєчасним та таким, що має важливе теоретичне і практичне значення для розвитку сучасної юридичної науки.

З огляду на зазначене, дослідження проблематики запобігання злочинності під час військової агресії у сфері підприємницької діяльності є своєчасним, актуальним та необхідним як для розвитку кримінологічної і кримінально-правової науки, так і для вдосконалення практики діяльності правоохоронних органів, системи забезпечення економічної безпеки держави та механізмів правового регулювання підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. Тому не викликають сумнівів актуальність теми дисертаційного дослідження Малова Бориса Євгеновича та обґрунтованість визначених ним завдань наукового пошуку.

Актуальність дисертаційної роботи підкреслюється також тим, що обрана тема відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних

(експериментальних) розробок Міністерства освіти і науки на 2022–2026 роки (наказ МОН України від 03 лютого 2022 року № 109) і Пріоритетним тематичним напрямом наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні (Постанова Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 року №476).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Державного податкового університету від 25 серпня 2022 року (протокол № 2).

Все вищенаведене дозволяє зробити висновок, що дисертаційне дослідження Малова Бориса Євгеновича на тему «Запобігання злочинності під час військової агресії у сфері підприємницької діяльності» має комплексний характер, відповідає сучасним викликам правової науки та практики, оскільки дозволяє проаналізувати ефективність чинного законодавчого регулювання, виявити проблемні аспекти правозастосування, визначити напрями його вдосконалення та сформулювати конкретні пропозиції щодо підвищення ефективності протидії зазначеному виду злочинності. Наукова значущість теми зумовлюється також тим, що її результати можуть бути використані для подальшого розвитку кримінального законодавства України та його гармонізації з міжнародними стандартами у сфері боротьби з організованою злочинністю.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані автором, у своїй переважній більшості є належним чином обґрунтованими, логічно послідовними та переконливими. Їх аргументація базується на використанні широкого кола наукових джерел, а також результатах опрацювання значного масиву емпіричного матеріалу. Водночас дисертант не обмежився виключно кримінально-правовими дослідженнями, а застосував міжгалузевий підхід, використовуючи напрацювання у сфері міжнародного права, кримінології, теорії держави і права та інших правничих дисциплін.

Робота вирізняється високим теоретичним рівнем викладу матеріалу та належною обґрунтованістю отриманих результатів. Автор вдало застосував комплекс методів наукового пізнання, здійснив ґрунтовний аналіз чинного законодавства, практики його застосування, а також коректно і аргументовано веде наукову дискусію з іншими дослідниками. Це дало змогу сформулювати теоретично значущі висновки та практичні рекомендації, які характеризуються науковою новизною, мають прикладне значення та можуть бути використані для вдосконалення правового регулювання і правозастосовної діяльності у сфері запобігання злочинності під час військової агресії у сфері підприємницької діяльності.

Достовірність отриманих результатів забезпечується використанням репрезентативної емпіричної бази, яка включає сукупність статистичних, аналітичних і практичних матеріалів, що відображають сучасний стан, структуру, динаміку та особливості злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії, а також результати діяльності суб'єктів її запобігання. У процесі дослідження використано офіційні статистичні дані правоохоронних органів, зокрема Офісу Генерального прокурора, Національної поліції України, Бюро економічної безпеки України, що стосуються кількості, структури та динаміки кримінальних правопорушень у сфері підприємницької діяльності за період дії правового режиму воєнного стану. Важливим елементом емпіричної бази є матеріали судової практики, зокрема рішення, ухвали та вироки, що містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень, які стосуються розгляду кримінальних проваджень у сфері підприємницької діяльності.

У цілому дисертаційне дослідження характеризується системністю, аргументованістю та достатнім ступенем обґрунтованості сформульованих висновків і рекомендацій, що підтверджується належною доказовою базою та свідчить про вагомий внесок автора у розвиток сучасної кримінально-правової науки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за

характером та змістом дисертаційна робота є одним з перших комплексних монографічних досліджень запобігання злочинності під час військової агресії у сфері підприємницької діяльності. Основні наукові здобутки дослідження, які розкривають його наукову новизну та особистий внесок автора у вивчення проблеми, включають сукупність розроблених положень, висновків та практичних рекомендацій:

вперше:

- обґрунтовано комплексну кримінологічну характеристику злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах воєнного стану, яка поєднує об'єктивні, суб'єктивні та інтегративні елементи з урахуванням безпекового виміру економічних правопорушень;

- сформульовано авторський підхід до визначення структури кримінологічної характеристики підприємницької злочинності як системи взаємопов'язаних показників (детермінанти, особа злочинця, механізм, наслідки, географія);

- запропоновано концепцію адаптивної, багаторівневої системи запобігання злочинності у сфері підприємництва в умовах воєнного стану, що поєднує національні та міжнародні механізми;

удосконалено:

- підходи до визначення кримінологічної характеристики злочинності, шляхом конкретизації її елементного складу та врахування сучасних трансформацій правового середовища (зокрема після змін у господарському законодавстві);

- класифікацію детермінант підприємницької злочинності, доповнивши її факторами воєнного стану (економічна нестабільність, переміщення бізнесу, тінізація процесів);

- наукові підходи до аналізу географії злочинності, враховуючи вплив воєнних дій та релокації бізнесу на регіональну структуру правопорушень;

дістали подальшого розвитку:

- ідеї щодо взаємозв'язку економічної безпеки держави та злочинності у сфері підприємництва, особливо в умовах воєнних загроз;
- положення щодо впровадження принципів доброчесного бізнесу та антикорупційних стандартів, зокрема через міжнародні ініціативи та саморегулювання бізнес-середовища;
- наукові підходи до дослідження організованої підприємницької злочинності, з урахуванням її глобалізації та транснаціоналізації.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих працях. Основні наукові результати дисертації викладені у 6 наукових публікаціях, серед яких три статті, опубліковані в наукових фахових виданнях України, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України, три тези доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій.

Вважаємо, що на належному рівні обґрунтованою, логічною та послідовною є визначена автором структура дисертації, яка зумовлена предметом, метою та завданнями дослідження. Робота складається із переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 225 сторінок, з них основний текст – 197 сторінок, список використаних джерел – 23 сторінки (233 найменувань) та 2 додатки на 5 сторінках.

У *вступі* автором чітко та логічно обґрунтовано вибір теми дослідження, окреслено сучасний стан та проблеми в межах обраного предмету дисертаційного дослідження, виділено невирішені проблемні питання, охарактеризовано необхідність розв'язання суперечностей, які зумовлюють актуальність дослідження. Автор висвітлив мету, об'єкт, предмет дослідження, сформував основні завдання, визначив методологічні та теоретичні основи, охарактеризував методи дослідження, розкрив наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, представив відомості про

впровадження та апробацію результатів дослідження, а також вказав структуру та обсяг дисертації.

У Розділі 1 «Теоретико-правові засади запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії» автором досліджено теоретико-правові основи наукової розробленості проблематики запобігання економічній злочинності в умовах воєнного стану, здійснено аналіз понятійно-категоріального апарату, а також визначено методологічні засади відповідного наукового пошуку.

Дисертантом проведено комплексне теоретико-методологічне осмислення феномену злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії, що дозволило встановити її соціально-правову природу, функціональне призначення та місце у системі сучасної економічної злочинності. Обґрунтовано, що попри наявність значної кількості наукових праць, присвячених проблемам економічної злочинності, підприємницьких кримінальних правопорушень та забезпечення економічної безпеки держави, відсутній комплексний підхід до дослідження злочинності у сфері підприємницької діяльності саме в умовах військової агресії як самостійного об'єкта наукового аналізу, що зумовлює необхідність формування відповідної наукової концепції.

Автор аргументовано доводить, що досліджуване явище має багатовимірний характер і охоплює кримінологічні, кримінально-правові, економіко-правові та безпекові аспекти. Важливим науковим результатом є уточнення змісту та співвідношення понять «економічна злочинність», «злочинність у сфері підприємницької діяльності» та «господарські кримінальні правопорушення», а також обґрунтування необхідності вдосконалення сучасних підходів до формування системи запобігання таким кримінальним проявам в умовах воєнного стану. Значну увагу приділено методології дослідження, що базується на поєднанні діалектичного, системного, порівняльно-правового, статистичного та інших методів, що забезпечило належний рівень теоретичного узагальнення та наукової обґрунтованості сформульованих висновків.

У Розділі 2 «Кримінологічна характеристика злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії» автором досліджено сучасний стан, структуру, динаміку та тенденції розвитку злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах воєнного стану, здійснено аналіз її кримінологічних особливостей, детермінант та специфіки проявів у сучасних соціально-економічних умовах.

Дисертантом проведено комплексне кримінологічне осмислення злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії, що дозволило встановити особливості трансформації економічної злочинності під впливом воєнних факторів, економічної нестабільності, релокації бізнесу та ослаблення окремих механізмів державного контролю. Обґрунтовано, що сучасна підприємницька злочинність характеризується високим рівнем латентності, адаптивності до кризових процесів, активним використанням цифрових технологій та складних фінансових механізмів незаконного отримання прибутку.

Автор аргументовано доводить, що злочинність у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії має багатовимірний характер і охоплює економічні, соціальні, правові та безпекові аспекти. Важливим науковим результатом є визначення ключових детермінант злочинності у сфері підприємництва, аналіз географічних тенденцій її поширення, а також дослідження особи злочинця у кримінальних правопорушеннях економічного характеру. Значну увагу приділено аналізу нових форм злочинної діяльності, пов'язаних зі зловживанням гуманітарною допомогою, незаконними фінансовими операціями, державними закупівлями та функціонуванням електронної комерції в умовах воєнного стану, що забезпечило належний рівень практичної спрямованості дослідження.

У Розділі 3 «Система запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності в умовах військової агресії та напрями її вдосконалення» автором досліджено сучасний стан системи запобігання економічній злочинності в умовах воєнного стану, визначено основні проблеми її функціонування, а також

сформульовано напрями вдосконалення кримінологічних, організаційно-правових та міжнародно-правових механізмів забезпечення економічної безпеки держави.

Дисертантом проведено комплексне наукове осмислення системи запобігання злочинності у сфері підприємницької діяльності, що дозволило визначити особливості функціонування відповідних механізмів в умовах військової агресії, а також встановити необхідність адаптації кримінологічної політики держави до сучасних безпекових та економічних викликів. Обґрунтовано, що ефективне запобігання економічній злочинності потребує поєднання загальносоціальних, спеціально-кримінологічних, організаційно-управлінських та міжнародно-правових заходів, спрямованих на мінімізацію криміногенних ризиків у сфері підприємницької діяльності.

Автор аргументовано доводить, що система запобігання злочинності у сфері підприємництва повинна ґрунтуватися на комплексній взаємодії правоохоронних органів, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства. Важливим науковим результатом є обґрунтування необхідності вдосконалення законодавчого забезпечення підприємницької діяльності, розвитку цифрових механізмів фінансового контролю, підвищення ефективності фінансового моніторингу та мінімізації корупційних ризиків у сфері економіки. Значну увагу приділено аналізу міжнародних і регіональних механізмів запобігання економічній злочинності, а також необхідності гармонізації національного законодавства із сучасними міжнародними стандартами забезпечення економічної безпеки, що забезпечило належний рівень практичної та прикладної спрямованості дослідження.

У *висновках* дисертації автором сформульовано науково обґрунтовані положення, висновки та рекомендації, які в сукупності спрямовані на вирішення важливого наукового завдання - розроблення теоретичних і прикладних засад запобігання злочинності під час військової агресії у сфері підприємницької діяльності та вдосконалення відповідного правового механізму.

Загалом дисертаційна робота Малова Б.Є. справляє позитивне враження як цілісне, логічно вибудоване та завершене наукове дослідження, у якому автор сформував обґрунтоване уявлення про сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку системи запобігання злочинності під час військової агресії у сфері підприємницької діяльності в Україні.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Одночасно із численними здобутками та позитивними положеннями виконаного дослідження, загалом позитивно оцінюючи дисертаційну працю, зосередимо увагу на *окремих суперечностях та дискусійних положеннях*, які, на наш погляд, потребують або додаткової аргументації, або роз'яснень під час публічного захисту дисертації, зокрема:

1. У дисертаційному дослідженні значна увага приділяється питанням економічної безпеки держави, однак співвідношення категорій «економічна безпека» та «кримінологічна безпека підприємницької діяльності» не отримало достатньо чіткого теоретичного розмежування.

2. Попри комплексний характер роботи, у дисертації недостатньо деталізовано регіональну специфіку злочинності у сфері підприємницької діяльності залежно від ступеня наближеності регіонів до зони активних бойових дій, тимчасової окупації або релокації бізнесу.

3. Автор справедливо акцентує увагу на цифровізації економічних процесів та нових формах злочинності, однак питання кіберзлочинності у сфері підприємницької діяльності фактично не виокремлено як самостійний напрям кримінологічного аналізу.

4. У роботі наведено значний перелік міжнародних та національних нормативно-правових актів, проте в окремих випадках аналіз законодавчих положень має переважно декларативний характер і потребував би більш глибокого критичного осмислення ефективності їх практичного застосування в умовах воєнного стану.

5. Окремі висновки дисертації сформульовані надто широко та потребують більшої конкретизації, зокрема щодо механізмів взаємодії

правоохоронних органів, органів державної влади та бізнес-середовища у системі запобігання злочинності.

Перелічені вище зауваження в цілому не впливають на високу позитивну оцінку роботи, націлені на уточнення чи доповнення окремих положень дисертації, а у низці випадків носять дискусійний характер.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що тема дисертаційного дослідження актуальна, сформульовані автором висновки та рекомендації є достатньо аргументованими, вирізняються науковою новизною, маючи як теоретичне, так і практичне значення.

Таким чином, рецензована дисертація є самостійною, завершеною та кваліфікованою науковою працею, що містить результати власних досліджень автора. Отримані Маловим Борисом Євгеновичем науково обґрунтовані результати у своїй сукупності спрямовані на вирішення важливого наукового завдання, що має істотне значення для розвитку кримінально-правової та кримінологічної доктрини, а також для вдосконалення правозастосовної діяльності у сфері запобігання злочинності під час військової агресії у сфері підприємницької діяльності.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність в цілому, оформлення. Зміст дисертації відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності (081 – «Право»), робота пройшла належну апробацію. Дисертація є кваліфікованою, завершеною працею, у якій не виявлено порушень академічної доброчесності. Дослідження підготовлено зрозумілою, юридично і літературно грамотною мовою. Оформлення дисертації загалом відповідає встановленим МОН України вимогам.

Отже, дисертація на тему «Запобігання злочинності під час військової агресії у сфері підприємницької діяльності» відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), наказу МОН України № 40 від 12

січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12 липня 2019 року) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44), а її автор – Малов Борис Євгенович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

**доцент кафедри кримінально-правової
політики та кримінального права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, доцент**

Марія КІКАЛІШВІЛІ